

- Elvander, N, 1956. "Rudolf Kjellén och nationalsocialismen", *Statsvetenskaplig tidskrift*, 15-41.
- Elvander, N 1961. *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865 – 1922*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 42. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Isaksson, A, 1985. *Per Albin. I. Vägen mot folkhemmet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Key, E, 1900. *Barnets århundrade. II*. Stockholm: Bonniers.
- Key, E, 1910. *Individualism och Socialism. Några tankar om defä och demånga*. Tredje genomsedda upplagan. Första upplagan 1895. Studentföreningen Verdandis småskrifter 55. Stockholm: Bonniers.
- Kjellén, R, 1915. *Politiska essayer. Studier till dagskrönikan (1907-1913). Samhälls- och författningspolitik*. Stockholm: Hugo Gebers.
- Kjellén, R, 1917. *Sverige*. Politiska handböcker 4. Stockholm: Hugo Geber.
- Larsson, J, 1994. *Hemmet vi ärvde. Om folkhemmet, identiteten och den gemensamma framtiden*. Stockholm: Arena.
- Ljunggren, S-B, 1992. *Folkhemskapitalismen. Högerens programutveckling under efterkrigstiden*. Stockholm: Tiden.
- Lundquist, L, 1997. *Fattigvårdsfolket. Ett nätverk i den sociala frågan 1900-1920*. Lund: Lund University Press.
- Nyman, T, 1999. *Kommittépolitik och parlamentarism. Statsminister Boström och rikspolitiken 1891-1905. En studie av den svenska parlamentarismens framväxt*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Olsson S, 2000. *Den svenska högeranspassning till demokratin*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 136. Uppsala: Acta Upsaliensis Universitatis.
- Olson, S. E, 1993. *Social Policy and Welfare State in Sweden*. Lund: Arkiv.
- Sainsbury, D (red), 1999. *Gender and Welfare State Regimes*. Oxford: Oxford University Press.
- Svensk biografisk handlexikon: Utarbetat av Herman Hofberg*. 1906. Stockholm: Bonniers.
- Söderlind, D, 1961. Demokrati och Parlamentarism i svensk högerpress 1918 – 1922 i Kihlberg och Söderlind: *TVå studier i svensk konservatism 1916 – 1922*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 41. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Tingsten, H, 1933. *Demokratin seger och kris*. Stockholm: Bonniers.
- Tingsten, H, 1967. *Den svenska socialdemokratin idéutveckling*. Del 1. Stockholm: Bonniers.
- Uddhammar, E, 1993. *Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet*. Stockholm: City University Press.
- Vedung, E, 1971. *Unionsdebatten. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och i Norge*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wigforss, E, 1951. *Minnen. II. 1914-1932*. Stockholm: Tidens förlag.
- Åsard, E, & Bennet, W. L, 1997. *Democracy and the Market place of ideas. Communication and Government in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Öberg, PO & Hermansson, J & Berg, P-Å, 1999. *I väntan på solnedgången. Arbetslivsfondens tillkomst och verksamhet – en studie av makt och rationalitet inom förvaltningspolitiken*. PISA 1. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 133. Uppsala: Acta Upsaliensis Universitatis.

HANS LÖDÉN: "För säkerhets skull". *Ideologi och säkerhet i svensk aktiv utrikespolitik 1950-1975*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag, 1999.

Genom åren har betydande möda ägnats åt att utforska den s.k. aktiva utrikespolitiken, dess innebörd och förutsättningar. Ett annat väl upptrampat spår inom svensk utrikespolitisk forskning rör studiet av utrikespolitiska doktriner. Hans Lödens avhandling kan sägas stå i skärningspunkten mellan dessa båda traditioner.

Löden tar som sitt syfte att beskriva och förklara den förändring eller "aktivering" av svensk utrikespolitik, som vanligen anses ha inträffat under 60-talet. Han finner dock skäl att anlägga ett längre tidsperspektiv, nämligen hela perioden 1950 till 1975. Löden intresserar sig också för frågan om den utrikespolitiska förändringen skall förstås som i första hand ideologiskt eller säkerhetspolitiskt motiverad. Häri ryms också en mer generell ambition, nämligen att med utgångspunkt från det svenska fallet säga något om säkerhets- respektive idémässiga faktorerens betydelse för utrikespolitikens utformning.

Förändringen eller aktiveringen av svensk utrikespolitik operationaliseras som en förändring av den officiella utrikespolitiska doktrinen,

d.v.s. de omvärldsbilder, mål, medel och handlingsstrategier som kommer till uttryck i utrikesledningens verbala agerande.

Doktrinen avgränsas från, å ena sidan, "påverkansfaktorer" i form av "omvärldens struktur" samt "utrikesledningens ideologi och utrikespolitiska tradition", å andra sidan, "agerande". Mellan påverkansfaktorer och doktrin, liksom mellan de inomdoktrinära elementen, råder en diffus relation på så sätt att påverkan föreligger, men dess effekter inte kan prediceras med säkerhet. Relationen mellan doktrin och agerande innebär att det utrikespolitiska agerandet förutsetts förändras om doktrinen förändras.

Med omvärldsbilder menas den utrikespolitiska ledningens uppfattning av omvärldens struktur. I undersökningen konkretiseras detta till tre bildelement, nämligen stormakter, småstater och tredje världen. Utrikespolitiska mål anges efter ett vanligt mönster som säkerhetsmål, välfärdsmål samt idé- eller ideologiska mål. Utrikespolitikens medel, som uppenbarligen kan vara mycket varierade, sägs anknyta till bestämda strategier. Med tillämpning av Kjell Goldmanns välkända typologi för säkerhetspolitiska strategier, urskiljs således fyra huvudtyper av utrikespolitisk orientering. En stats utrikespolitik kan vara antingen anpassningsinriktad eller förändringsinriktad, i förhållande till det internationella systemet. Den kan dessutom karakteriseras som positiv eller negativ, beroende på om den främst syftar till att minska konflikthanteringen i systemet, eller öka kostnaderna för konfliktbeteende.

Aktiveringen av svensk utrikespolitik kan då beskrivas som en rörelse från huvudsakligen anpassningsinriktade strategier, till ett relativt större inslag av förändringsinriktade strategier.

Den resulterande analysmodellen anger möjliga förklaringar till doktrinförändring. Förändringar av omvärldens struktur antas dels kunna leda till förändrad omvärldsbild hos utrikesledningen, vilket i sin tur leder till förändring av medel och strategier. Så kan ske med eller utan åtföljande förändring av målbetoning. Dels kan ideologisk påverkan resultera i förändring av mål, vilket i sin tur leder till ändrad medel- och strategisammansättning.

Sin utgångspunkt för analysen av säkerhetspolitiska respektive ideologiska motivs betydelse, tar Lödén i (vad han kallar) två huvudsakliga synsätt inom forskningen om internationell politik: realism och idealism. Dessa skall alltså här närmast uppfattas som breda teorier om internationell politik. Presentationen av dessa perspektiv eller teorier leder författaren att formulera en rad antaganden med innebörden att idéer är av stor betydelse för att förklara utrikespolitisk förändring, samtidigt som säkerhetshänsyn alltid är närvarande: dels, förändras knappast utrikespolitiken i mer idealistisk eller "internationalistisk" riktning om inte mer grundläggande säkerhetspolitiska intressen först tillgodosätts; Lödén sammanfattar detta i formeln "säkerhet föregår idéer". Dels, kan en ökad betoning av idéer ytterst förstås som förnyelse av säkerhetspolitiken. Allt detta pekar på att både det realistiska och det idealistiska perspektivet behövs för att förklara förändringen i riktning mot en mer "aktiv" utrikespolitik.

På grundval av dessa antaganden om relationen mellan säkerhet och idéer, formuleras två teser, som skall vara vägledande för arbetet: (1) Att förändringen av den svenska utrikespolitiken är ett försök att under nya förutsättningar främja svensk säkerhet med delvis nya medel. (2) Att den här studerade förändringen av svensk utrikespolitik innebär formulerandet av "en internationell ideologisk vision" för Sverige. Visionen formuleras under inflytande av socialdemokratisk ideologi och utrikespolitisk tradition.

Utöver huvudsyftet, diskuterar Lödén frågan i vilken mån förändringen av utrikespolitiken kan förstås som en inrikespolitisk och opinionsmotiverad strategi, samt den betydelse som Olof Palme kan tillmätas för aktiveringen av svensk utrikespolitik.

Den empiriska undersökningen sonderfaller grovt taget i en mer deskriptiv del (kap. 3-6), och mer analyserande del (kap. 7-8).

I den förnämnda beskrivna utvecklingen av den officiella utrikespolitiska doktrinen från 1950 till 1975. Framställningen baseras på officiellt material och syftar till att periodvis klarlägga dels förekommande omvärldsbilder och målföreställningar samt relationen mellan dessa doktrinelement, dels vilka medel eller hand-

lingsstrategier som förespråkas av utrikesledningen. Här tecknas så en bred bild av den svenska utrikespolitikens förändringar under 25 år. Resultatet pekar på en successiv förskjutning från en försiktig, lågprofilerad hållning i början av 50-talet, till en politik präglad av betydande aktivitet och förändringslust vid 70-talets mitt.

I den senare och mer analyserande delen av det empiriska avsnittet tar Lödén sig för att närmare precisera vad han kallar "stadier av förändring" samt, att förklara dessa förändringar. Utgångspunkt är iakttagelsen att övergången från anpassningsinriktad till mer förändringsinriktad politik visserligen sker successivt, men att somliga tidpunkter eller skeden kan framstå som mer avgörande än andra för utvecklingens fortsatta gång.

Lödén konstaterar här att totalt fem stadier av förändring i svensk utrikespolitisk doktrin kan identifieras. Tre av dessa är förknippade med svenska säkerhetsmål. Det handlar, för det första, om beslutet 1956 att delta med trupp i FN:s fredsbevarande insats i Suez; för det andra om övergången till en aktivare nedrustningspolitik som signaleras av den s.k. Undénplanen 1961, samt det principiella stöd för koloniernas rätt till självbestämmande, som formuleras samma år; för det tredje, om den tydliga formulering av utvidgat internationellt samarbete som ett nationellt svenskt intresse, som Lödén finner hos utrikesminister Torsten Nilsson 1965. Samtidigt som, i Goldmanns termer, strategin för negativ anpassning, d.v.s. i första hand militärt försvar, ligger kvar under hela perioden, framtonar ett ökat inslag av strategi för positiv förändring, särskilt i förhållande till stormakterna.

Resterande två stadier av förändring förknippas med idéer. Allmänt gäller, att "svenska" idéer sprids genom utrikespolitiken i växande omfattning. Särskilt markeras emellertid året 1971, då begreppet "demokratisk socialism" hålls fram som en aspekt av svensk förebildlighet gentemot tredje världen, samt 1974 då det från svensk sida framställs krav på och stöd för en ny ekonomisk världsordning.

Beträffande svenska välfärdsmål konstateras inga tydliga förskjutningar vad gäller medel och strategier.

I nästa steg av analysen söker Lödén, också med utnyttjande av inofficiellt material, finna förklaringar i motivtermer av dessa totalt sex strategiska ställningstaganden. Analysen genomförs med hjälp av den tidigare berörda modellen för förändring i svensk utrikespolitisk doktrin. Därmed riktas uppmärksamheten på den relativa betydelsen av förändringar i omvärldsstruktur och omvärldsbilder, respektive ideologisk påverkan.

Lödén finner att förändrade omvärldsbilder (d.v.s. bilder av stormakter, småstater och tredje världen) i samtliga fall har betydelse för regeringens ställningstaganden. Ideologisk påverkan konstateras redan i UNEF-beslutet 1956, men är relativt mer betydelsefull för de två sista ställningstagandena, särskilt när det gäller att förklara att temat demokratisk socialism 1971, av Olof Palme, framställs som ett kännemärke för det svenska samhällsbygget. I detta fall har ideologisk påverkan det största förklaringsvärdet.

Det mönster som framträder, att säkerhetsmål står i centrum under de tre första förändringsstadierna och att ideologiska mål betonas under de två senare stadierna, tolkar Lödén som att utrikespolitiken får en starkare ideologisk prägel först när de säkerhetspolitiska förutsättningarna för detta finns för handen, närmast i form av relativt avspänning mellan supermaktsblocken. Men det är också så, framhåller författaren, att säkerhetsmålen *i sig* förändras och kommer att uttrycka en delvis ny föreställning om vad säkerhet är och hur detta mål kan befrämjas.

"Stadieanalysen" ger Lödén grund för att hävda, att den "aktiva" utrikespolitiken – snarare än att debutera vid en viss tidpunkt – växer fram över ett tidsskede minst lika långt som undersökningsperioden. Först vid 70-talets mitt, har svensk utrikespolitik omisskännligt fått den förändringsinriktade karaktär som brukar förknippas med begreppet aktiv utrikespolitik.

Det är dock viktigt att konstatera att man över hela perioden ser en blandning av säkerhets- och idéer i svensk utrikespolitik, även om sammansättningen förändras. Denna iakttagelse leder så till frågan om realismens och idealismens nytta som förklaringsperspektiv. Mot bakgrund av det svenska fallet framstår då dikotomin rea-

lism/idealism—och därmed mellan säkerhet och ideologi, mellan egoism och altruism—som ”en synvilla”, med Lödéns ord. Han tolkar i stället sina resultat som stödjande tesen att den studerade förändringen av den svenska utrikespolitiken är ett försök att under nya förutsättningar främja svensk säkerhet med delvis nya medel.

Den relativa ideologiseringen kan vidare förstås som ett fullföljande på utrikespolitikens område av det socialdemokratiska idéarvet, vilket innebär stöd för avhandlingens andra tes, att förändringen av svensk utrikespolitik innebär formulerandet av en internationell ideologisk vision för Sverige, präglad av socialdemokratisk ideologi och utrikespolitisk tradition.

Detta resultat understöds av den kompletterande undersökning Lödén gör av det interna partimaterialet för att klarlägga eventuella inrikespolitiska och opinionstaktiska överväganden. Av sådana kalkyler finns dock knappast några spår i det material författaren haft tillgång till.

Närmast som en bilaga diskuteras Olof Palmes personliga roll i den utrikespolitiska aktiveringen. I denna del drar författaren slutsatsen, att Palmes ideologiska engagemang och retoriska skärpa visserligen hade betydelse för den aktiva utrikespolitiken, och kom att sätta en tydlig prägel på vissa av dess manifestationer. Men intrycket kvarstår, att den svenska utrikespolitikens successiva aktivering av allt att döma var en process med djupa rötter och som implicerade en mängd aktörer på olika nivåer; den var inte en mans verk.

Lödén har utan tvekan lämnat ett betydande bidrag till förståelsen av ett viktigt skede i modern svensk utrikespolitisk historia. Ingen som läser denna bok kan undgå att lära sig mycket om idéerna och övervägandena bakom 25 viktiga år av svensk utrikespolitik. Avhandlingen är dessutom välskriven och skickligt argumenterad. Det är en i bästa mening lättläst bok, skriven av en författare som vet vad han vill, som har ett säkert grepp om sitt material, och som dessutom är en god pedagog. Detta förhindrar givetvis inte att det finns element i framställningen som bör tas upp till kritisk diskussion. Jag inskränker mig här till tre huvudpunkter. För det första undersökningens utgångspunkt i begreppet aktiv utri-

kespolitik; för det andra den teoretiska inramningen i form av det realistiska och det idealistiska perspektivet på internationell politik; för det tredje doktrinbegreppets status och betydelse i studien.

Ett första bekymmer rör alltså begreppet aktiv utrikespolitik. Hela övningen bygger på föreställningen att det händer något väsentligt med svensk utrikespolitik mellan åren 1950 och 1975, och att detta väsentliga har karaktären av en ”aktivering” alternativt en ”förändringsorientering” av utrikespolitiken. Samtidigt kan man skönja en tydlig ambivalens i beskrivningen och hanteringen av denna undersökningens beroende variabel. Detta yttrar sig t.ex. i att orden ”aktiv” och ”aktivering” i det närmaste konsekvent omges med citattecken. (Dock inte i titeln, kan tilläggas.) Som läsare har man svårt att undgå intrycket att Lödén inte känner sig riktigt komfortabel med det kanske mest centrala begreppet i sin studie. Han inser att det på något sätt är problematiskt att tala om en aktiv utrikespolitik, men förmår inte klargöra vari svårigheten ligger.

Enligt min uppfattning är problemet just att Lödén bygger sitt företag på antagandet att någonting väsentligt *har* hänt och att detta underbyggs dels med politikernas vittnesmål (jfr. referens till Sven Andersson på s. 19), d.v.s. röster ”inifrån materialet”, dels av vad den vetenskapliga litteraturen har enats om: ”litteraturen om svensk utrikespolitik 1950-1975 är närmast entydig vad gäller förekomsten av någon form av ”aktivering” under perioden” (s. 23).

Min reaktion på detta är att varken politikernas påståenden, eller aldrig så många studier av aktiv utrikespolitik, bör (utan vidare) övertyga oss om att den aktiva utrikespolitiken är (eller har varit) en realitet. Annorlunda och kanske bättre uttryckt: inget av dessa förhållanden (alltså att politiker hävdar att det är så, eller att en lång rad forskare funnit det mödan värt att studera detta fenomen) bör få oss att tro, att utvecklingen av svensk utrikespolitik bäst låter sig beskrivas och förstås genom begreppet aktiv utrikespolitik (eller närliggande avledningar). Om något forskningsmässigt behöver göras på detta område, så är det i stället att utsätta idén om aktiv utrikespolitik för en systematisk och närgående *kritik*. En

del i ett sådant företag vore att klarlägga själva begreppshistorien: var och när, i vilket sammanhang, lanseras begreppet? Och inte minst: hur ser samspelet mellan politiker och forskarsamfund ut i detta sammanhang? Jag har nämligen en stark känsla av att ett sådant samspel finns, att detta är ett område där politiker och forskare har så att säga fött varandra. Det är inte alltför långsökt att se den akademiska litteraturen som en doktrinkälla i sig; här om någonstans har genom åren den aktiva utrikespolitiken formulerats och konkretiserats! Med andra ord: att forska om "aktiv utrikespolitik" utan att kritiskt granska begreppets ursprung och verkningar är att analysera i samma termer som materialet självt talar, termer som underförstår att förändringarna av svensk utrikespolitik under den aktuella perioden gått från "sämre" (passiv) till "bättre" (aktiv).

Jag menar också att man kan ifrågasätta om det överhuvudtaget är möjligt att analytiskt skilja på aktiv och passiv (utrikes)politik. Om aktiv utrikespolitik ska kunna stå för något meningsfullt, måste vi också kunna tänka oss att det finns *passiv* utrikespolitik, i princip att *all* annan utrikespolitik än den vi funnit skäl att kalla aktiv, är (i någon mening) passiv. Det är emellertid långt ifrån självklart vad som skall menas med passivitet i detta sammanhang. Det kan t.ex. hävdas att även "fullständig överksamhet" (passivitet), "icke-agerande" eller vad man nu kan vilja använda för uttryck, innebär ett ställningstagande, d.v.s. någonting "aktivt". I politiken är det som bekant svårt att "inte göra någonting". Den som väljer att inte ingripa, att inte bidra, att inte tala, kan inte undvika att just genom sin passivitet påverka en aktuell händelseutveckling, en given fördelning etc. Vid närmare påseende kollapsar helt enkelt distinktionen mellan passiv och aktiv politik.

Lödén syftar som sagt inte bara till att beskriva aktiveringen av svensk utrikespolitik utan också att förklara denna förändring. Närmare bestämt önskar författaren klarlägga om förändringen är ett uttryck för "en socialdemokratisk ideologisering" av utrikespolitiken, "ett utslag av svensk världsförbättrarnit", eller helt enkelt "ett okonventionellt sätt att stärka svensk säkerhet" (s. 21). Lödén utgår alltså i sin förklaringsambition

från en distinktion mellan säkerhetsmässiga och idémässiga faktorer. I detta sammanhang introduceras realism och idealism som två huvudsakliga synsätt i forskningen om internationell politik, vars förklaringsrelevans skall prövas i förhållande till det aktuella materialet. En inledande presentation av dessa åskådningar leder författaren till att göra det sammanfattande antagandet, att en blandning av realismens och idealismens perspektiv krävs för att förklara den svenska utrikespolitikens förändring under den aktuella tidsperioden.

Emellertid är jag inte övertygad om att den teoranknytning som Lödén finner i realism och idealism är särskilt fruktbar. Antagandet att blandningar av realismens och idealismens perspektiv är nödvändiga för att förklara förändringen av svensk utrikespolitik, framstår inte precis som djärvt. Detta med tanke på att "realism" och "idealism" i litteraturen i regel står för renodlade varianter av internationellt tänkande; distinktionen tydliggör idealtypiskt *en spännvidd av åskådningar* om internationell politik. När författaren så konstaterar att dikotomiseringen mellan realism och idealism riskerar att leda våra tankar fel (s. 356 f.), att den delvis är en synvilla (s. 359), är detta inte ett resultat som är ägnat att förvåna. Hur skulle en ur metod- och materialsynpunkt rimligt väl balanserad empirisk undersökning kunna komma fram till någon annan slutsats, än att de båda perspektiven i levande livet förekommer i blandad form?

Men det finns också något mera grundläggande gålet med de parallella distinktionerna idealism/realism och ideologi/säkerhet. Lödéns analys ger vid handen att agerande som är förenligt med en idealistisk ståndpunkt kan förstås som syftande till att stärka den nationella säkerheten. Men detta är i själva verket en slutsats som förutsätter och vidmakthåller en fundamental åtskillnad mellan säkerhetspolitiska och ideologiska överväganden. Och enligt min mening är det överhuvudtaget inte rimligt att postulera någon sådan motsättning. "Säkerhet" är också en "idé", en föreställning som kan fyllas med mycket olika innehåll. Att som den arketypiske realisten hävda säkerhetens primat är också att hävda en idéns prioritet i utformningen av utrikespolitiken. Den realistiska (traditionella) utri-

kespolitiken är också den ideologiserad. Att hävda något annat är i själva verket att ta realismens anspråk på att – till skillnad från "idealister" och "utopister" – syssla med just realiteter, på allvar!

Den centrala skiljepunkten mellan realism och idealism för uppenbarligen frågan om ideologiska och moraliska övervägandens plats i utrikespolitiken. Enligt realistisk teori bör sådant underordnas det nationella (egen-)intresset; enligt idealistisk teori bör överväganden av detta slag tvärt om vara vägledande för hur stater beter sig mot varandra. Men detta betyder, att "moraliska principer och ideologiska överväganden" är av en viss bestämd karaktär, nämligen vad som förknippas med och bejakas av den idealistiska strömningen av internationell teori. Men jag menar, att även en ensidig betoning av det nationella egenintresset innebär inte bara ett ideologiskt utan också moraliskt ställningstagande. Det är ideologiskt därför att det naturligtvis uttrycker en idé ("det nationella intressets primat", eller något i den stilen). Det är moraliskt därför att det innebär ett ställningstagande i termer av rätt och fel, t.o.m. ont och gott: det är inte bara klokt att hävda den egna statens intresse, det är åtminstone implicit också rättfärdigt. Realismen, liksom idealismen, legitimerar olika former av handlande; därför är de båda, även realismen, att se som normativa och i den meningen moraliska perspektiv.

Problemet i förhållande till denna undersökning är då det att ett av dess centrala resultat är att ideologisering av utrikespolitiken följer först när de säkerhetsmässiga förutsättningarna finns. Utrikespolitiken *blir* alltså ideologiserad. Det är givet att en stats utrikespolitik över tid kan förses med ett annat och mer eller mindre nytt "idéinnehåll", men *den har alltid idéer*. Problemet är att vissa idéer tenderar att vara mer etablerade än andra. Risken är då att dessa blir osynliga för vad de är, nämligen (alltid diskutabla) *föreställningar* om utrikespolitikens förutsättningar och villkor. I värsta fall är vi benägna att betrakta idéerna som "realiteter", självklara förhållanden.

Så till min tredje och avslutande punkt: doktrinbegreppets status och betydelse i studien. "Doktrinnehåll" och "doktrinförändring" utgör undersökningens studieobjekt, slås det fast

på s. 29. Trots detta ges ingen explicit definition av doktrinbegreppet, inte heller någon diskussion i termer av varför detta begrepp är viktigt och intressant. Det är notabelt att medan tidigare forskning om aktiv utrikespolitik redovisas och diskuteras utförligt, sker inte så med doktrinforskningen. Bristen på precision och motivation i begreppsdiskussionen ger anledning att ställa den grundläggande frågan: Vad är en (utrikespolitisk) doktrin? Denna fråga kan preciseras som så: är det som kallas den officiella utrikespolitiska doktrinen ett *analysobjekt* eller ett *analysinstrument*?

Om det första alternativet gäller (vilket författaren alltså hävdar), antyder det att doktrinen är ett *empiriskt fenomen*, något som finns, i princip oberoende av om vi känner till eller bryr oss om detta förhållande. Doktrinen är då något som vi kan ta oss för att försöka identifiera och beskriva. Och denna identifiering och beskrivning kan vi i princip lyckas mer eller mindre bra med. Men om doktrinen är ett empiriskt fenomen reses en annan typ av frågor: När vet vi att vi har anträffat doktrinen? När och hur vet vi att vi kan göra anspråk på att beskrivit den utrikespolitiska doktrinen (tillräckligt) fullständigt?

Om det andra alternativet gäller (vilket författaren inte hävdar men som jag misstänker är fallet), betyder det att doktrinbegreppet är *något som används*. I denna typ av forskning är det t.ex. vanligt att bruka begreppet som ett sorteringsinstrument för att beskriva och söka förändringar i officiella uttalanden. En annan variant, förmodligen förenlig med den förra, är att vi utformar och använder oss av begreppet som en lins för att tydligare kunna fokusera idéer och argument på en viss nivå. T.ex. kan vi finna skäl att betrakta idéer som är något mindre övergripande och abstrakta än ideologier, men mer allmängiltiga än argument i en bestämd sakfråga. Men även denna tolkning (doktrinbegreppet är ett analytiskt begrepp) förutsätter diskussion om hur begreppet förhåller sig till närallgande begrepp. Endast kortfattat berör författaren på s. 29f relationen mellan doktrin och ideologi. Återstår möjligheten att den officiella utrikespolitiska doktrinen skall förstås *både* som ett analysinstrument, *och* som ett empiriskt fenomen. Men om så är fallet hade även detta behövts klar-

göras. För mig kvarstår en undran om vad det egentligen är som studeras under namn av den officiella utrikespolitiska doktrinen, men jag har svårt att tro att det är något som finns oberoende av om vi bestämmer oss för att undersöka det eller ej. Men om det (också) är ett analysmedel kan jag inte inse att det är nödvändigt för att göra det som författaren gör, nämligen förklara en serie av utrikespolitiska ställningstaganden.

Dessa kritiska anmärkningar förtar dock inte intrycket av ett ambitiöst och grundligt forskningsarbete. Låt mig också avslutningsvis framhålla ytterligare ett tilltalande drag i Lödens framställning: ambitionen att driva teser. I mitt tycke är det alltid intressantare att slå följe med en författare som Hans Löden, som uttryckligen har en åsikt och försöker pröva den, än en som säger sig vara ”förutsättningslös”, d.v.s. inget tror och inget vet.

Per Jansson

JAN INGE JÖNHILL: *Samhället som system och dess ekologiska omvärld*, Lund 1997: *Dissertations in Sociology* 17.

I Tyskland har den sociologiske debat i snart mange år været domineret to hovedskikkelser: Jürgen Habermas og Niklas Luhmann. Som en tysk kollega sagde til mig for nylig, synes den herskende stemning i den tyske debat i dag at være, at Luhmann har ”vundet”. Selv om udsagnet er en smule polemisk, er det ikke desto mindre interessant set i sammenhæng med det forhold, at den engelsksprogede debat først inden for de seneste få år har opdaget Luhmann, og dermed genovervejet den gængse opfattelse, at Habermas er den indtil videre sidste af de store tyske tænkere. De skandinaviske landes placering i forhold til den tysk/engelske akse er hverken her eller andre steder entydig, men der er næppe tvivl om, at intentionen i Jan Inge Jönhills afhandling – at introducere Niklas Luhmanns forfatterskab til Skandinavien – er ganske velbegrundet. Det er den første grund til at hilse den omfattende og grundige bog velkommen. Bo-

gen er ydermere velkommen, fordi den søger at uddrage et perspektiv med politologiske overtoner af Luhmanns forfatterskab. Eftersom dette perspektiv på en gang er meget lovende og noget uudviklet i Luhmanns værk, er også dette en prisværdig intention. Endelig handler bogen om en ubestrideligt vigtig og aktuel problemstilling: det moderne samfunds styringsproblemer set i forhold til miljøet. Konklusionen må derfor være: der er tre gode grunde til anbefale bogen, og det skal hermed være gjort. Men indvendinger er der selvfølgelig også nogle af. De handler grundlæggende om to problemer, der er delvist forbundne. Det første problem handler om *balancen* mellem den generelle introduktion af Luhmanns forfatterskab og fokuseringen på miljøspørgsmålet. Det andet problem handler om karakteren af JIJ's selvstændige bidrag i forhold til Luhmanns værk.

Intentionen om at introducere til Luhmanns værk dominerer bogen i en sådan grad, at de første 383 sider af den 482 sider lange afhandling (eksklusiv et engelsk ”summary”, Luhmannbibliografi og litteraturliste) er dedikeret til en gennemgang af Luhmanns teoribygning.¹ Efter en kort introduktion, falder gennemgangen således i tre kapitler, henholdsvis ”Från operation til autopoietisk system”, ”Till en allmän teori om operative system” og ”Samhället som system”. Der ofres et stigende antal sider og underafsnit på hvert enkelt tema, efterhånden som gennemgangen sætter scenen til fjerde og sidste kapitel: ”Miljøproblemen som omverldsproblem”, hvor systemteoriens anvendelighed for analysen af miljøproblemer søges demonstreret. Miljøproblemer er valgt på Luhmanns egen foranledning, da temaet ifølge JIJ har en særstilling inden for Luhmanns almene samfundsteori.

JIJ har to overordnede hypoteser, der her fremstilles i kondenseret form: 1) Miljøproblemernes stigende betydning aktualiserer behovet for en teori, der kan beskrive samfundet som helhed op trods af dets mangfoldighed. 2) Luhmanns samfundsteori, der i sin tur er baseret på teorien om *systemer*, modsvarer kravet om en teori om hele samfundet. Samfundsteorien muliggør en kompleks forståelse af, hvordan den økologiske problematik håndteres i samfundet og følgelig også en forståelse af, hvorfor de vig-